

Antoni SIMON I TARRÉS: *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2011, 368 pàgines.

El professor Simon i Tarrés, catedràtic d'Història Moderna a la UAB, no necessita presentació en el món dels qui conreen la història d'aquesta època, ja que s'ha acreditat sobradament amb centenars de treballs publicats, molts dels quals han contribuït a apuntalar o a cobrir el gran mural historiogràfic del nostre país. Els últims anys ha perseverat en una línia d'investigació conduent a entendre la teòrica mental i identitària que provocaren els moviments rupturistes sobre la base de la dicotomia Catalunya-Castella, que ha plasmat en una producció ingent. Posats a aventurar-nos en una difícil tria, ens quedem amb: «Catalans' i 'francesos' a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats» (*Pedralbes*, 1998); *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640* (Abadia de Montserrat, 1999); *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol* (PAM, 2005); «Estat i identitats en conflicte. Catalunya del 1640 al 1705, una comparació» (*Revista de Catalunya*, 2006); «L'entrada de Catalunya en el joc de la política internacional europea del segle XVII» (MHC, 2010); «Mitos historiográficos sobre la relación Cataluña-España en la construcción del estado moderno» (*Mitificadores del pasado, falsarios de la historia*, Universitat del País Basc, 2011); «Cataluña en el proceso de construcción de l'Estat modern espanyol (segles XVI-XVIII). Una aproximació interpretativa» (*Catalan Historical Review*, 2013), etc.

En cloure la primera dècada del nou segle, concentrava coneixements sobre el tema en la monografia que ens ocupa. Aquí, el seu estudi se centra en el tram que podríem anomenar de decadència de la sobirania i que va des de la revolta dels Segadors a la revolució vigatana (1640-1705), sens dubte els dos moments més rupturistes en la història de les relacions Catalunya-Castella. Un període que inclou, a més, la revolta dels Gorretes (1688), cosa que li permet bastir el fil argumental per fases, a partir d'aquest trípede cronològic. Foren els últims setanta anys i escaig que els catalans gaudiren d'independència, encara que aquesta fora limitada i controlada pel poder central, i per això titllem la sobirania de «decadent». Antoni Simon ens explica fil per randa aquest procés de decadència a través de l'anàlisi acurada i reflexiva de tres dates claus: 1640, 1689 i 1705, les dates en les quals els catalans s'enfrontaren a la monarquia hispànica. Per escometre-ho ha escorcollat els principals arxius i biblioteques de Barcelona i Madrid (també Simancas), dotzenes de lliçalls, protocols i publicacions coetànies; la consulta de bibliografia s'eleva als 216 títols. La mixtura de totes aquestes fonts és benzina per a l'elaboració dels processos reflexius bàsics que conformen el llibre. Simon sap treure'n profit de totes.

Enclavat el país entre dues potències emergents (les monarquies hispànica i gala) quan l'absolutisme trucà a la porta al segle XVII, Catalunya esdevingué una peça en el gran tauler de joc internacional, on s'hi jugava, en paraules d'un il·lustre predecessor, l'hegemonia d'Europa. Castella aspirava a una unió peninsular, ja des del Catòlic, i en aquell segle el poder central (el «ministeri Olivares» o la «*intelligentsia* castellanocortesana», com n'hi diu l'autor) va trenar una política de tall reformista per crear un Estat hispànic institucionalment compactat i, és clar, dirigit i controlat per Castella. Això, que volia dir disposar al lliure albir dels recursos, riquesa i economia d'altri, implicava directament els catalans, protegits per llurs Constitucions i coberts per una pel·lícula de sobirania (tan feble com podia ser que no estigués garantida per un exèrcit regular permanent). Les formes assajades per Olivares van ser desastroses i el 1640 tot el país s'hi alçà en contra amb una sola veu. Allò provocà l'últim que haguessin volgut, una llarga i sagnant guerra de vint anys, que, dins dels plans polítics castellans de construcció d'aquest Estat espanyol, significà una veritable «càrrega de profunditat». França, per la seva banda, aspirava bàsicament a encastar un tascó dins del territori peninsular, ben bé es podria dir dins del saló de casa del rival (atès que Catalunya era considerada la «porta d'Espanya», al dir del marquès de Villafranca), i a desestabilitzar-lo políticament i militar. No va dubtar a invertir-hi esforços, recursos i molts, molts diners. La jugada diplomàtica que ho féu possible la jugà un home d'extraordinari talent, Bernard Du Plessis-Besançon, parent de Richelieu, que en tenia pensades unes quantes més per anorrear del tot el que quedava de sobirania catalana (aquest cop, en favor de Lluís XIV), com va plasmar a les seves memòries, ara visibles a través de la Xarxa (i que no hem sabut trobar entre l'ampla bibliografia d'aquest volum).

A partir d'aquí, el Principat «sotmès a factors aliens i incontrolables» va ser juguet de les ones que atiaven aquestes dues grans potències. El club dels depredadors és molt selecte: tot s'ho van fer entre ells i no van donar als catalans cap oportunitat. Les negociacions de Münster en poden ser un bon exemple. També el fet que el territori fos recuperat pels hispànics a partir d'un factor aliè, la guerra civil francesa coneguda com la Fronda, que debilità la inversió de París en el front català i equilibrà les forces militars. Però sobretot el tractat dels Pirineus, que va esquarterar el territori de qui no tenia veu ni vot, una solució salomònica al nus d'interessos geopolítics i a la fermesa de posicions d'ambdues potències. Catalunya fou la peça sacrificada d'un tauler immens amb moltes més peces en joc; de fet, «tot i ser molt rellevant, era només una part del feix d'interessos dinàstics, economicocomercials i territorials que enfrontaven a Àustries i Borbons». El tractat dels Pirineus encetà un nou cicle en l'ordre internacional d'Europa en el qual només estaven cridades a representar interessos les grans potències, amb un Estat sobirà; fou un clar precedent d'Utrecht, mig segle més tard. Aquesta «estatalització» privà els catalans de tota representativitat (que no fos canalitzada, és clar pels hispànics, segons els seus criteris, interessos i, a voltes, malícia).

Continuant amb el símil de la «càrrega de profunditat», cal dir que el vaixell quedava molt tocat, però no enfonsat, atès que els castellans maldaren en el seu propòsit. Però ho feren amb un nou enfocament. L'aliança amb França fou un avís de fins a on eren capaços d'arribar els catalans, i d'ençà planaria sobre les relacions amb ells l'espectre de la desconfiança, un element important que també detecta Antonio Espino López, en la seva versió militar del mateix període (*Las guerras de Cataluña. El teatro de Marte, 1652-1714*, Edaf, 2014). Un element que, com no podia ser d'altra manera, ho condicionà tot, perquè se'n derivà un nou estat de les coses, polític, fiscal i militar. En el punt de vista fiscal i militar (contribucions, allotjaments, guarnicions, subministrament a l'exèrcit, lleves), tot i ser clau per explicar la revolta dels Gorretes, Antoni Simon no hi entra. Sí que ho fa des del punt de vista polític, Madrid sabia que tenia a Catalunya dos fronts oberts, el dels francesos i el dels catalans mateixos, dos focus que havia de vigilar i controlar alhora. Projectes de ciutade-

lles a banda, Madrid controlà la bossa de les insaculacions dels diputats i consellers de Barcelona, per tal d'admetre-hi seguidors i de bandejar-ne els díscols, de premiar conductes i de castigar deslleialtats. Aquesta subjecció reial assegurava la docil·litat d'unes institucions del país pressumptament domesticades, de manera que el govern passava a mans de la monarquia, la qual sempre es va negar a retornar-lo. De res no van servir dècades senceres de lluita contra els francesos, que empobrien el país i regaven el territori fronterer amb sang catalana: els recels de Madrid es van perpetuar i la confiança mai no es va restaurar.

Però aquest mecanisme practicat amb les insaculacions, de repressió i seducció alhora, lluny de domar les inquietuts dels dirigents catalans, les va exacerbar. Simon recalca la idea que la generació de dirigents hereva de la sotregada segadora, malgrat estar renovellada (els nobles profrancesos més destacats s'exiliaren al Rosselló i, a l'inrevés, els prohibispanics baixaren al Principat i augmetaren les files dels filipistes) i passar pels filtres insaculatoris, mai no renuncià a recuperar l'autogovern ni deixà d'anhelar la cultura del pacte, base de l'acció de govern de la Generalitat i del Consell de Cent. Fou en aquesta època que s'anaren activant resistències contra la tendència cada cop més absolutista del poder central, en una comunitat política que sabé madurar uns referents institucionals, simbòlics, culturals i identitaris propis. De fet, la reivindicació de l'autogovern arrabassat el 1652 uní la pràctica totalitat de la classe dirigent, tant la política, com la que encapçalava les transformacions econòmiques i mercantils. Només així s'entén la segona fase basada en la més important revolta antiestatal després de la dels Segadors: la dels Gorretes. Igual que cinquanta anys abans, la revolta camperola contra els abusos dels militars va tenir ressò en la classe dirigent, concretament en una fracció significativa (el clan Saiol) que l'aprofità per a llurs reivindicacions polítiques. Els Saiol havien estat destituïts i desinsaculats dels seus càrrecs per una disputa amb el virrei i hagueren de ser restituits. Quedava clar que la classe dirigent estava disposada a usar la força quan se li presentés l'ocasió per tal d'assolir la recuperació de l'autogovern.

La tercera fase, la revolta vigatana de 1705, ve marcada pel precedent de la guerra dels Nou Anys (1689-1697). Els francesos, disposats a desestabilitzar la monarquia hispànica (com a part integrant de la gran aliança europea contra Lluís XIV), aprofitaren la revolta per envair el Principat i renovaren l'ofertiment de pactes amb els catalans. Però la classe dirigent havia après de l'aventura de 1640-1659 com podien acabar aquesta mena de pactes basats a enfrontar-se a un dimoni amb l'ajut d'un altre dimoni, i no hi van caure pas (com tampoc no hi caurien el 1811!). Tampoc no hi havia garanties, ni que els francesos guanyessin clarament, ni que, un cop vencedors, mantinguessin les promeses fetes. De possibles aliats, van passar a ser aferrissats enemics a partir de 1694, quan Lluís XIV engegava una duríssima campanya d'extraordinària violència en el front català; només feia tres anys que s'havia permès bombardejar Barcelona a través de la flota naval. El setge de 1697, amb nous bombardejos inclosos, acabà d'ensorrar la imatge dels francesos a Catalunya. El país continuava a remolc dels esdeveniments europeus. Si Lluís XIV havia pogut assetjar Barcelona fou gràcies al tractat de Torí (1696) que en neutralitzar el front italià li permeté disposar de nous recursos militars per emprar-los al front català. Si, d'altra banda, va decidir retirar-se i retornar tot allò conquerit, fou per causa de la successió de Carles II, que s'albirava clarament a favor del seu nét Felip d'Anjou. Els catalans seguien sense tenir cap pes en les més importants decisions que afectaven el seu territori i interessos, i això seria decisiu davant els esdeveniments que s'apropaven.

Amb l'adveniment de Felip IV (Vè de Castella), favorit del poder castellanocortesà de Madrid, quedaren clares les dues grans contradiccions d'aquesta monarquia absolutista amb els catalans: l'una, que era l'antítesi del sistema pactista que practicaven, i l'altra, que

era ben lluny de donar suport al referent econòmic i mercantil britànic i holandès, que, a més, practicaven dues de les potències que li eren més rivals políticament i comercial. L'entesa era impossible, els catalans s'hi jugaven la llibertat i la possibilitat d'expandir l'economia. Massa valors en joc. La Cort de Barcelona de 1701-1702 deixà un sabor agre-dolç, atès que, si bé l'Anjou féu importants concessions legislatives, no en cedí una sola de política, ni es comprometé a retornar l'autogovern, ni tampoc a regular els allotjaments. Més encara: d'ençà el 1702 i el trencament d'hostilitats entre les dues corones borbòniques i la Gran Aliança de la Haia (altre cop un factor extern!), la cascada de contrafaccions i vulneracions de l'estat de dret català no va parar; el poc que s'havia aconseguit a la Cort General restava paper mullat i això era suggeridor de les intencions inequívokes que tenia el nou règim borbònic.

Vistos els antecedents, el volum passa a explicar com es desenvoluparen els fets en la revolta vigatana i el pas (o l'aposta) austriacista de la classe dirigent catalana. Amb aquesta revolta la ruralia del país canviava de bàndol, però calia que ho fes igualment la capital barcelonina, seu de la classe dirigent, centre neuràlgic de sinergies. Això només podia ser per la força militar, cosa que es va materialitzar el 1705 amb l'ajut anglès pactat a Gènova (un altre pacte que el 1713 esdevingué paper mullat...) i la presa de la ciutat (no sense un nou bombardeig!), facilitat per l'afebliment de la posició del virrei Velasco. Totes les prioritats hispàniques se centraven a recuperar Gibraltar i el virrei no era prou fort per desactivar el moviment vigatà ni per controlar i retenir Barcelona. Un altre cop, més factors aliens als que podien marcar els catalans directament.

En cada una de les tres fases, 1640, 1689 i 1705, actuà de forma decisiva la classe dirigent radicada majoritàriament a Barcelona. Una classe dirigent amb membres entrelaçats per vinculacions clientelars, lligams d'amistat i/o xarxes de parentiu. Simon n'és conscient, i no estalvia esforços a bastir els arbres genealògics de les famílies protagonistes el 1640 (Ardena, Boixadors, Boquet, Claris, Fontanella, Gaver, Guimerà, Margarit, Peguera, Pinós, Quintana, Rossell, Sentmenat, Tamarit, Vergès, Vilaplana –a *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Abadia de Montserrat, 2008); el 1689 (Quarteroni-Ponce de León i Saiol), i el 1705 (Berardo, Blanes de Centelles, Boixadors, Clariana, Descatllar, Lanuça, Peguera, Pinós, Sentjust, Terrés). Deixant de banda els múltiples errors i omissions que contenen aquests arbres (com no podia ser d'altra manera si s'abusa de la consulta d'obres com les de J. F. Morales sobre els *Próceres habilitados en las cortes...*), incorporar-los al treball d'investigació és un notable encert, perquè demostren l'estreta vinculació de sang que tenien els dirigents. El seguiment d'aquest sector permet constatar capteniments, posicionaments, compra de lleialtats, canvis de bàndol, premis, càstigs... Recordem que darrere d'ells, seguia tot un país. Fer-ne un seguiment i analitzar-ne l'evolució política és com prendre-li el pols a la nació i fitar el seu GPS.

Amb aquesta acurada exposició dels fets revolucionaris, l'autor ens ofereix una visió integral dels enfrontaments amb el poder central duts a terme pels catalans a les acaballes de la seva independència, en un procés en el qual acabaren fogacitats per l'absolutisme imperant. Aquest panorama permet constatar la notable diferència, en essència, entre les revolucions de 1640 i de 1705. La primera cercava aturar les accions reformistes absolutistes del comte duc d'Olivares, i l'aliança amb França fou a la desesperada per protegir-se de la imminent i desproporcionada agressió militar hispànica. La segona, no. La revolució de 1705 cercava la recuperació de l'autogovern perdut el 1652 i afermar les llibertats del sistema pactista i l'afilament amb els aliats fou per asseure al tron un monarca nou obert a la creació d'un marc polític i institucional que vehiculés les aspiracions d'expansió econòmica i mercantil, que ja experimentava el país (sobretot, els dirigents). Aquesta meta s'allunya de la teoria de l'intervencionisme a Espanya, que Antoni Simon sap esmicolar amb fonament.

A tall d'epíleg es podria considerar el darrer canvi de sentiment envers els hispànics. Entre 1705 i 1714 passen moltes coses, sobretot una cruel guerra que, els últims anys adquirí consideració de «terrorisme militar» per part de l'invasor borbònic. Davant d'aquesta ferotgia, la publicística esperonà l'odi i la separació i contribuí a modelar el caràcter anticastellà de la derrota i la repressió subsegüent. Un primer abisme en les relacions entre catalans i espanyols que molt difícilment es podia superar. Els reiterats intents del poder castellano-cortesà de Madrid per uniformitzar els diferents regnes de la Corona espanyola sota una batuta absolutista fracassaren en les formes i només reeixiren *de facto*. Per això la identitat catalana persistí al llarg dels segles fins a conformar el catalanisme, com han donat a entendre acreditats autors (P. Anguera, E. Lluch, J. Albareda, etc.).

En definitiva, el catedràtic Antoni Simon i Tarrés ens porta de la seva mà per un circuit que va de la revolució de 1604 a la de 1705, a través del paper jugat per la classe dirigent, la noblesa i la burgesia aristocràtica. El millor, l'anàlisi curiosa i exhaustiva que fa de cada episodi (situació política, condicionament, posicionaments, accions i reaccions, etc.), i que li permet no únicament bastir-ne la teoria, sino fonamentar-ne adequadament els processos reflexius que hi menen. El pitjor (si és que tan perfeccionistes fossim), els esquemes genealògics, que s'haurien pogut comprovar, per exemple, a través de la consulta de l'Arxiu Pablo de Sàrraga (ACA). El lector no es perdrà en un volum ben estructurat, al qual no li falta ni l'índex onomàstic, ni una completa i impecable bibliografia.

Manuel GÜELL JUNKERT